

Chudoba, definování a možnosti jejího měření¹

Eva Nedomová, Marie Špiláčková

Přehledová stať se zabývá deskripcí pojmu chudoba a způsoby jejího měření. Zvolenou metodou je obsahová analýza dostupných relevantních zdrojů české i zahraniční provenience. Cílem stať je nabídnout způsoby měření dvou nejhojněji užívaných druhů chudoby, a to chudoby objektivní a subjektivní a následně diskutovat pozitiva či limity jejich měření. Definování chudoby se měnilo v průběhu času. Primárně byla chudoba spojována pouze s nedostatkem materiálních zdrojů, což bylo limitující. Od devadesátých let dvacátého století nabývá na významu chudoba jako multidimenzionální jev. Výchozí teoretický koncept vždy určuje způsob a postup měření chudoby jako sociálního konstruktů. Z běžně užívaných definic chudoby vyplývá primární nutnost stanovení dvou základních prvků - stanovení indikátoru blahobytu a oficiální hranice chudoby. Nejužívanější metodou měření objektivní chudoby je určení procenta mediánu příjmu na spotřební jednotku. Měření subjektivní chudoby se nejčastěji opírá o položení diskretní otázky. Stať je založena na argumentech z řady užívaných způsobů měření chudoby ve výzkumech v zahraničí a České republice.

Cílem přehledové stať je deskripce chudoby a způsobů jejího měření z dostupných relevantních zdrojů české i zahraniční provenience. Přestože panuje všeobecná představa o tom, co je chudoba a koho lze zařadit mezi chudé a koho již ne, v odborné literatuře se stále vedou debaty ohledně definování chudoby, způsobů jejího měření, příčin a souvisejících faktorů, a to již po mnoho let (Niemiets, 2010). Tyto debaty budou i nadále pokračovat. Snahou stať je nabídnout způsoby měření dvou druhů chudoby, a to chudoby objektivní a subjektivní a následně diskutovat pozitiva či limity jejich měření. V první kapitole jsou uvedena dělení chudoby z různých úhlů pohledu. Na podkladě odlišných teoretických konceptů autoři adekvátně definují chudobu jako pojem, což je obsahem druhé kapitoly. Následuje přehled způsobů měření chudoby v zahraničí a v českých zemích dle vybraných konceptů chudoby, jako kapitoly tři a čtyři. Závěr je věnován diskusi limitů zvoleného typu měření.

Koncepty chudoby

Chudoba jako sociální konstrukt je vždy měřena prostřednictvím výchozího teoretického konceptu (srov. Mareš, 2004). Existuje řada typologií konceptů chudoby podle mnoha kritérií, přičemž se tato dělení často překrývají (Mareš, Rabušic, 1996). Jejich zástupci zpravidla oscilují mezi dvěma odlišnými póly.

První popsaný model chudoby je od autora Rowntreeho z roku 1901. Ve své první studii z Yorku rozlišuje různé stupně chudoby. „Primární chudoba znamenala být bez výdělku nezbytného k zachování stavu fyzické funkčnosti. Sekundární chudoba znamenala život ve zjevném nedostatku a bídě z důvodu neefektivního využívání dostupných prostředků“ (Rowntree, 1901; Ringen, 2005: 127). Studie Rowntreeho je z počátku 20. století, přes tuto skutečnost je hojně citována doposud. Profesor oxfordské univerzity Stein Ringen (2005) však upozorňuje na mylný předpoklad Rowntreeho, že každý jedinec je nebo není chudý.

Primární chudoba předpokládá příjmy domácnosti, které nejsou dostatečné k zajištění jejich základních potřeb. **Sekundární chudoba** je stav, kdy příjmy by potenciálně

postačovaly k uspokojení potřeb domácnosti, ale neděje se tak v důsledku nevhodného vynaložení těchto příjmů (Rowntree, 1901; Mareš, 1999). Klasickým příkladem sekundární chudoby je rodina osoby závislé na alkoholu nebo gamblingu, která svou (popř. i manžela/manželky; partnera/partnerky) mzdu investuje do své závislosti, takže ostatní členové žijí v bídě. Důležitým momentem je chudobu stanovovat dle standardu v dané zemi.

Ze sociologického hlediska znamená chudoba sociální problém, který má svou objektivní a subjektivní stránku (Rabušic, 1998). Tato dvě hlediska jsou nosná pro dva polární typy chudoby - **objektivní a subjektivní chudobu**. Rozdíl mezi nimi je v pohledu zúčastněných osob na chudobu - v perspektivě aktérů (Sirovátko in Sirovátko, Mareš, Večerník, Zelený, 2002). Objektivita znamená měřitelnost dle kritérií, která se stanoví nejčastěji normativně nebo společenským konsenzem v každém státě individuálně. To znamená, že pokud je někdo objektivně chudý v jedné zemi, nemusí být objektivně chudým v zemi jiné, poněvadž každá země má svá vlastní kritéria (nejčastěji procenta mediánu z příjmu nebo životní minimum apod.). Objektivně stanovená chudoba ovlivňuje stát, sociální instituce, výplatu sociálních dávek a další. Promítá se do různých oblastí společenského života, využívají jí úřady, oficiální dokumenty monitorující stav chudoby ve státě. Subjektivitu určuje osobní zkušenost člověka s chudobou. Je zcela v rukou jednotlivců. V případě zjištění míry objektivní chudoby postačí k jejímu stanovení zveřejněné statistiky (např. SILC-EU, ČSÚ). Je to jednodušší, rychlejší a také pohodlnější cesta. Avšak pokud chceme popsat rozsah chudoby subjektivní, je nutné se zeptat každého člověka individuálně, zda se za chudého považuje. Zjištěné výsledky neodpovídají vynaloženým nákladům. Rozsah subjektivní chudoby není aplikován do žádných státních transferů. Slouží zejména akademické obci k popisu chudoby ze zcela jiné perspektivy.

Zástupcem objektivního konceptu chudoby je chudoba příjmová, zatímco příkladem subjektivního konceptu chudoby je chudoba pocitová (situační) (Sirovátko, Mareš, Večerník, Zelený, 2002).

Objektivní hledisko je rozhodující pro chudobu absolutní, zatímco subjektivní hledisko je spojeno s relativní chudobou.

Absolutní chudoba je stavem, kdy je nedostatkem základních prostředků (jídlo, oděv, střecha nad hlavou) ohrožena samotná existence člověka. Vyskytuje se především v rozvojových zemích (Tomeš, 2001). Koncepty absolutní chudoby (pro měření chudoby využívané zejména v USA nebo v liberálních sociálních státech) jsou definovány substitučním minimem². Tedy těmi prostředky, které umožňují uhradit potřeby holého přežití v dané společnosti (Notten, Neubourg, 2011). **Relativní chudoba** je stav, v němž člověk uspokojuje své potřeby na výrazně nižší úrovni, než je průměrná úroveň v dané společnosti. S výskytem relativní chudoby je spojena hlavně Evropa (Tomeš, 2001), pro měření chudoby využívají relativní koncepty taktéž evropské státy a sociálně demokratické sociální státy. Koncepty relativní chudoby jsou založeny na rozložení příjmu domácností. Je ve vztahu k celkové úrovni prosperity v dané zemi a v daném čase.

Mimo tradičně popisované druhy chudoby se můžeme koncem 20. století setkat v odborné literatuře s dalšími oscilujícími typy vztaženými ke konkrétnímu objektu. Příčinou jsou nové poznatky například v souvislosti s novými sociálními riziky.

Vzhledem k trhu práce jsou nejčastěji uváděny dva druhy chudoby. Nezávislá na trhu práce je **stará chudoba** neboli chudoba demografická či horizontální. **Nová chudoba** neboli chudoba vertikální je spojena s trhem práce a s pozicemi jedinců, ale i celých sociálních kategorií na tomto trhu. Jak píše Krebs (2002), pojem nové chudoby vznikl jako koncept spojený, resp. protikladný s chudobou starou. Nová chudoba je podmíněna trvale znevýhodněnou pozicí jedince a sociálních skupin na trhu práce a je spjata s dlouhodobou nezaměstnaností. Nová chudoba má podobu pracující chudoby, jak píše Keller (2010).

Dále se můžeme setkat s **chudobou skrytou**, tedy takovou, která zůstává mimo společenskou pozornost (a pochopitelně i mimo oficiální statistiky). Týká se osob, které neuplatňují svůj nárok na sociální pomoc, a to z důvodu neznalosti vlastních práv,

obav ze stigmatizace či vědomého odmítnutí systémové pomoci. Typickým příkladem jsou bezdomovci. Naproti tomu **chudoba latentní** vyjadřuje reálnou přítomnost chudoby u osob nebo domácností, jejichž příjmy jsou do jisté míry dorovnávány systémovou sociální pomocí tak, aby se udržely nad hranicí sociálního minima. Jakékoli narušení (a jeho pravděpodobnost je vysoká) této pomoci pak přináší riziko propadu do chudoby. Ani latentně chudí nejsou započítáváni do statistických údajů, protože formálně chudí nejsou (Liška, 2006).

Dále Ringen (2005) argumentuje existenci stupňů chudoby slovy nalezenými v běžné řeči. Jsou jimi:

- **nouze (destitution)** - postrádání toho, co je bez pochyby potřebné,
- **nedostatek (want)** - postrádání toho, k čemu by měl mít přístup každý,
- **ohrožení (vulnerability)** - nejisté životní podmínky, kdy člověk není zcela chudý, ale za jistých okolností se chudým může snadno stát.

Prowse (2009) nabízí koncept **chronické chudoby**, která je definována jako dlouhodobá chudoba napříč generacemi. Nejedná se pouze o nedostatek po stránce materiální, ale i stránce deprivace, jako je hlad, negramotnost, nedostatek pitné vody, diskriminace a vyloučení. Také Zastrow (2008) upozorňuje, že do jisté míry se chudoba obecně přenáší z generace na generaci. Hovoří o „kultuře chudoby“ (the culture of poverty).

Širší pojetí chápání chudoby vymezují Sirovátka, Mareš, Večerník, Zelený (2002) ve třech ohledech:

1. chudoba je multidimenzionální - projevuje se nejen v nedostatečných příjmech, ale i v mnoha dalších indikátorech životního standardu (zahrnuje objektivní u subjektivní stránku chudoby),
2. chudoba je dynamická - je procesem, kdy je nedostatek materiálních zdrojů podmíněn jinými faktory ovlivňujícími závažnost a délku trvání chudoby,
3. chudoba je relativní - vymezení chudoby je vztaženo k určitému sociálnímu standardu.

Relativnost chudoby je úzce vázaná na společenskou stratifikaci ve společnosti. Proto má mnoho společného s konceptem chudoby jako formou nerovnosti.

Přes veškeré výše popsané i zde nepopsané druhy chudoby je nutné odlišit chudobu reálnou, která existuje, avšak není nikdy hodnověrně zjištělná, a chudobu popsanou oficiálními statistikami, leč nikdy nevystihující její skutečný stav. Chudoba daná normativním výpočtem dle stanovené hranice chudoby může označit člověka za chudého, aniž on sám se za něj považuje. Druhým extrémem je fakt, kdy se díky takto provedenému výpočtu někteří chudí do statistik vůbec nedostanou.

Jako zásadní pro měření chudoby považujeme hledisko objektivní a subjektivní vztažené k chudobě. S ohledem na cíl stati, kterým je diskutovat způsoby měření objektivní a subjektivní chudoby, se zaměříme dále pouze na tyto vybrané typy.

V současné době je chudoba nejčastěji popisována jako multidimenzionální deprivace. V ní se snoubí obě hlediska chudoby, jak objektivní, tak i subjektivní. Deprivace je vysvětlována omezením možnosti dosahovat na životní standard nebo průměrnou životní úroveň většiny obyvatel z dané společnosti. Společným znakem konceptů chudoby a deprivace je ohrožení zainteresovaných sociálním vyloučením. Těsný vztah mezi chudobou a konceptem sociálního vyloučení popisují i Sirovátka, Mareš, Večerník, Zelený (2002). Sociální vyloučení je chápáno jako širší koncept ve vztahu k chudobě, obdobně jako je k němu širším konceptem i koncept „sociální status“ či „sociální nerovnosti“ (Sirovátka, Mareš, Večerník, Zelený, 2002).

S ohledem na multidimenzionalitu chudoby Wagle (2008) doporučuje stanovovat míru chudoby vícerozměrně, tedy nezohledňovat pouze ekonomické aspekty chudoby v podobě materiálního zajištění, ale brát v úvahu i míru politického, občanského a kulturního začlenění. Rovněž Sirovátka a Mareš (2006) uvádí, že příjmy jsou jen nepřímou indikací chudoby a materiální deprivace a navíc nemusí vždy znamenat sociální exkluzi z hlediska přístupu k sociálním kontaktům, institucím a životním šancím. Proto i Eurostat zavedl indikátory měření chudoby a sociálního vyloučení založené na subjektivním posouzení deprivace v různých oblastech života. Je tedy zřejmé, že jednotlivé koncepty chudoby nemají ostré hranice, mohou se prolínat. Tento pohled je zohledněn zejména v multidimenzionalitě chudoby.

Důležitou okolností je rovněž délka trvání chudoby. V této souvislosti nabízí Mareš (2004) klasifikaci chudoby z hlediska délky jejího trvání. Dělí ji na chudobu situační, krátkodobou, dlouhodobou a mezigenerační. Mareš (2004) uvádí, že z uvedených typů chudoby je nejzávažnější chudoba dlouhodobá, která je sociálně děděna. Právě v ní se vyvíjí životní strategie, které se odlišují od běžných strategií v hlavním proudu společnosti.

Nejčastěji jsou zmiňovány koncepty chudoby: objektivní a subjektivní. Objektivní hledisko zohledňuje absolutní chudobu, která je definována minimálním příjmem umožňujícím uhradit potřeby pro holé přežití ve společnosti. Subjektivní chudoba je založena na subjektivním vyjádření pocitů jedinců ohledně dostatku či nedostatku. Subjektivní hledisko užívá relativní chudoba, která je založena na rozložení příjmu v dané zemi v souladu s úrovní prosperity v této zemi.

Definice chudoby

Pohled na chudobu a její definování se v průběhu let proměňoval. První pokusy o definování chudoby a chudého člověka se v české literatuře objevují v archivních dokumentech. Již v roce 1935 v publikaci Státního statistického úřadu Péče o chudé (1935) se uvádí, že neexistuje jednotná definice chudoby. Většina definic vycházela ze zákonných norem vztahujících se k chudin-

stvi. Například dle domovského zákona z roku 1863 a dle českého chudinského zákona z roku 1868 je za chudého považován člověk, který není schopen si vlastními silami (myšleno prostřednictvím výdělků nebo jmění) opatřit prostředky k zabezpečení obživy. Chudobou se dle zákona z roku 1868 rozuměl stav, kdy se jednotlivec neuzivil bez veřejné podpory.

Chudoba byla po dlouhou dobu spojována pouze s nedostatkem materiálních zdrojů. Žít v chudobě znamenalo mít nedostatek financí na pokrytí základních potřeb, nicméně tento pohled na chudobu se postupně měnil. Stále více se její chápání odklápělo od názoru, že chudoba znamená nedostatek materiálních zdrojů, a stále častěji byla dávána do souvislosti s možnou sociální, kulturní a politickou exkluzí (Bohnke, 2010).

Hagenaars (in Rabušic, 1998) uvádí, že být chudý znamená minimálně tři rozdílné věci: a) absenci možnosti uspokojit základní životní potřeby, b) mít méně než ostatní, nebo c) mít pocit deprivace kvůli nedostačitému příjmu k uspokojení svých potřeb. Rabušic (1998) k tomu dodává, že pro pochopení uvedené typologie je nutné definovat užité pojmy jako „životní potřeby“, „absence“, „méně než ostatní“ a další. Chudoba má mnoho podob a mnoho dimenzí, proto k vymezení pojmů je nutné chudobu adekvátně definovat.

V odborné literatuře se můžeme setkat se širokou škálou definic chudoby. Jedna z nejznámějších definic chudoby, z které vychází mnoho pozdějších autorů, pochází od Townsenda (1979: 31), který uvádí, že: „*Jedinci, rodiny a skupiny mohou být označeni za chudé, jestliže jejich zdroje nejsou dostatečné pro zajištění stravy, participace a životních podmínek, které jsou obvyklé, nebo jejich dosažení je přinejmenším široce podporováno a schvalováno ve společnosti, do níž náleží.*“ I když je tato definice z osmdesátých let, je stále hojně citována a užívána v teoretických východiscích statí i výzkumů týkajících se chudoby. Z konceptu Townsenda vychází i Rada Evropy, která v kontextu Evropské unie přijala definici, podle níž se za chudé považují „*osoby, jejichž zdroje (materiální, kulturní a sociální) jsou tak omezené, že je vylučují z jejich minimálního přijatelného způsobu života v členském státě, ve kterém žijí*“ (EHS in Nolan, Whelan, 2010: 24).

V česky psané literatuře se můžeme setkat s definicí Krebse (2007: 107), který uvádí, že: „*Chudoba je stav, který je důsledkem nerovného přístupu k rozdělování bohatství společnosti, k jejím materiálním zdrojům, kdy životní podmínky a uspokojení základních potřeb není v potřebné míře zabezpečeno dostatečnými zdroji (příjmy, statky) a kdy tyto příjmy nelze z nějakých objektivních příčin zvýšit (stáří, invalidita, péče o dítě aj.) a kdy občan nedisponuje ani jinými zdroji či majetkem, který by mu umožnil získat prostředky ve výši, která je společností uznána jako minimální.*“

Podle Rákoczyové a Mareše (2005) „*chudoba obecně může znamenat vyloučení ze*

spotřeby, v relativním pojetí pak ze standardu a návazně i životního stylu obvyklého v dané společnosti.“ Dle Mareše (2004) představuje chudoba přetrvávající stav charakterizovaný nízkým příjmem, ztíženým přístupem ke vzdělání, zdraví, důstojnému bydlení a kvalitnímu životnímu prostředí, marginalizací na trhu práce, nevýhodnými pracovními poměry a nízkou kvalitou pracovního prostředí.

V osmdesátých letech se definice chudoby soustředily převážně na materiální stránku. Na chudobu bylo nahlíženo jako na neschopnost naplnit základní potřeby, zejména k získání přiměřené výživy, oblečení a bydlení. Od poloviny osmdesátých let definice chudoby zahrnovala také nedostatečné vzdělání a nedostatečný přístup ke zdravotní péči. Většina definic byla popisována z pohledu individuální perspektivy. V devadesátých letech stále převládá ekonomický aspekt chudoby, ale pozornost se již začíná věnovat také nepeněžním faktorům, definice chudoby zahrnují také bezmocnost, izolaci a zranitelnost. Od roku 1990 se chudoba začíná popisovat jako multidimenzionální jev a opouští se koncepty chudoby ve smyslu nedostatku materiálních statků. Od roku 2000 tento trend pokračuje (Misturelli, Heffernan, 2010). Jak je vidět, chudoba již není spojována jen s nedostatkem peněz, ale stále častěji se hovoří spíše o chudobě ve spojitosti se sociální exkluzí či deprivací. Podle Mareše (2004) se koncept sociálního vyloučení objevuje stále častěji a nabyvá na významu. Podle Nolan a Whelan (2010) sociální vyloučení v sobě zahrnuje nejen nízké finanční příjmy a nedostatek zdrojů, ale i ztížený přístup ke vzdělání, špatný zdravotní stav, nedostatečné bydlení, omezený přístup ke zdravotním službám či vyloučení z pracovního trhu. Což odpovídá popsané multidimenzionalitě.

Chudoba tedy je a nadále zůstává abstraktním pojmem, tudíž každá nová definice bude vždy nepřesná. Na toto upozorňují i vedoucí odborníci sociálních věcí v Moravskoslezském kraji, kteří uvádějí, že absence definice chudoby a její relativnost činí sociálním pracovníkům v praxi problémy (Gojová, 2011). Také Mareš, Rabušic (1996) uvádí, že neexistuje „správná“ či vědecká definice chudoby, o níž by se dosáhlo obecného konsenzu. Je zřejmé, že definice chudoby se vyvíjí v souladu s deskripčními koncepty chudoby a odpovídají vícerozměrnosti chudoby jako sociálního konstruktů.

Měření chudoby

Od konceptu chudoby, ve kterém se pohybujeme, se také odvíjí možnosti jejího monitorování, respektive měření. Jak říká Mareš (2004, 4), „neměříme chudobu jako takovou, ale její jednotlivé koncepty“. Neexistuje jedna jediná definice chudoby, stejně jako neexistuje jediný obecně přijatý způsob jejího měření, uvádí Mareš, Rabušic (1996). Skutečnost, že měříme vždy jen určitý koncept chudoby a způsob, jímž je chudoba definována, určuje nejen, kdo je chudý, ale i její

rozsah ve společnosti (Mareš, Rabušic, 1996).

Nezbytným předpokladem pro každou analýzu chudoby jsou dostatečně kvalitní data o příjmech domácností, která jsou vždy zásadní a nepostradatelná. Primárními zdroji dat jsou oficiální statistiky o příjmech, výdajích a spotřebě domácností z výběrových šetření, která provádí Český statistický úřad ve formě mikrocensu a statistiky rodinných účtů (Zelený, 2002).

Měření chudoby je nezbytné z hlediska sledování stavu chudoby v určitém konkrétním okamžiku nebo informace o procesu změny stavu chudoby v delším časovém úseku. Mareš (2004: 4) uvádí konkrétní determinanty samotného monitorování chudoby. Jsou jimi:

- volba konceptu chudoby (zda zvolíme absolutní nebo relativní koncept),
- rozhodnutí **jak** (přímo nebo nepřímo) a **kdy** (před sociálními transfery nebo po nich) ji měřit,
- nalezení vhodných validních (měřících skutečně to, co se od nich očekává, že měřit budou) indikátorů tohoto konceptu,
- **rozhodnutí o hranici chudoby - úrovně indikátorů oddělující chudé od ostatních**,
- data, která jsou k dispozici,
- účel, kterému má sloužit.

Jak bylo zmíněno, možnost měření chudoby vychází z konceptu chudoby, ze kterého vycházíme. Podle absolutních konceptů jsou domácnosti považovány za chudé, jestliže nemohou dostatečně uspokojovat své potřeby ve vztahu k samotnému přežití. Podle relativních konceptů jsou za chudé domácnosti považovány ty, jejichž příjmy jim nedovolí dosáhnout příjmu k zajištění potřeb standardních v dané společnosti (Notten, Neubourg, 2011).

K měření **absolutní chudoby** se zpravidla využívají tři základní prostředky. Prvním je hledisko základních potřeb (Basic Needs Approach), které představují nejnižší nezbytné náklady na uspokojení základních potřeb. Druhým je přístup z hlediska základního spotřebního koše (Budget Standards Approach) představující seznam minimálních potřeb pro domácnosti různé velikosti. Třetí přístup vychází z potravinového průměru (Food ratio method), kdy se jedná o vztah mezi výdaji na potraviny a celkovými výdaji domácnosti. **Relativní chudoba** se opírá o různé statistické míry (Mareš, Rabušic, 1996). Z konceptu relativní chudoby vychází také Želinský (2010), který při měření individuálního blahobytu používá tzv. příjmovou metodu - newelfaristický přístup, založený na sledování materiálních a jiných forem deprivace jednotlivců a domácností. Jako reliabilní a využitelný doporučuje Halleröd (1996) na základě výzkumu index většinových potřeb (Majority Needs Index) vycházející z přístupu autorů Mack a Lansley. Halleröd (1996) zdůrazňuje, že veškeré měření chudoby by se mělo soustředit na zjišťování vlastní životní úrovně lidí než na zjišťování dostupných prostředků k dosažení určité úrovně blahobytu.

Z většiny běžně používaných definic chudoby vyplývají dva společné prvky potřebné pro její měření. Prvním z nich je určení indikátoru blahobytu a následně stanovení hranice chudoby, tedy určitého dělicího bodu (Želinský, 2010).

Od počátku 80. let dvacátého století je stanovována tzv. „oficiální hranice chudoby“, která měla a stále má funkci orientační opory při poskytování různých typů dávek sociální péče orgány státní správy (Večerník, 1991). Pro výpočet hranice chudoby, jak uvádí Večerník (1991), byly využívány v 90. letech tyto metody:

- a) oficiální hranice chudoby definovaná pásmem sociální potřebnosti v dané době,
- b) standardní metoda OECD - % mediánu příjmu na spotřební jednotku,
- c) hranice chudoby definovaná prvním decilem distribuce ekvivalentního příjmu na spotřební jednotku,
- d) odpovědi na otázku „Máte pocit, že jste chudá rodina?“, přičemž za chudé jsou považovány domácnosti, které uvedly „určitě ano“,
- e) hranice chudoby definovaná metodou Kapteyna, založenou na subjektivně určeném nezbytném minimálním příjmu pro vlastní domácnost,
- f) hranice chudoby stanovená na základě „Income evaluation question“ B. van Praaga, přičemž hladinou užitečnosti byla zvolena hladina 0,4.

Stanovení oficiální hranice chudoby dle mediánu příjmu je problematické. Medián příjmu nezohledňuje sociální kontext v dané zemi a regionální rozdíly. Tím pádem nemá vypovídací hodnotu, dle které by bylo možné jednoznačně stanovit, kdo patří ke skupině chudých, ohrožených nebo chudý ještě vůbec není. Ke stejnému názoru došel i Keller (2011), který v rámci výzkumu středních vrstev v Ostravě zjistil, že při použití mediánu příjmu jako oficiální hranice chudoby má sedm z deseti ostravských rodin příjmy na spotřební jednotku nižší, než je medián v celé České republice. Jako problematické vidí užití mediánu příjmu také Sirovátka, Kofroň a Jahoda (2011: 60). Tuto hranici označují jako „vždy arbitrální“ a zařazují ji mezi metodologické problémy při stanovení míry rizika chudoby.

Pacáková a Hlavsa (2011) argumentují, že pro měření chudoby není vždy nejvhodnější využívat příjmové ukazatele, jelikož nerespektují nepeněžní podporu státu, podporu přátel a rodiny. Niemietz (2010) poukazuje na nevhodnost mediánu příjmů jako ukazatele chudoby. Podle něj medián příjmů nedostatečně reflektuje sociální kontext chudoby, nebere v úvahu strukturální změny na trhu a změny cen a schopnost domácností ohrožených chudobou zapojit se do činnosti, jež jsou ve společnosti obvyklé.

Postupem času vznikla potřeba vytvořit jednoduché standardy, které by obsahovaly všechny tři klíčové momenty definice chudoby, a to výběr indikátoru dle typu příjmu, výběr spotřební jednotky a určení hranice chudoby.

Důležitým faktorem je také to, zda měříme chudobu přímo, tedy nedostatek statků a z toho plynoucí deprivace, a nepřímo, čili prostřednictvím nedostatku příjmů k pořízení těchto statků (Mareš, 2004, Večerník, 2004). Jak ale upozorňuje Vergolini (2011), empirické výzkumy ukazují, že oba přístupy, ať už přímé či nepřímé měření, mají své limity. Spotřeba a příjem představují objektivní ukazatele, ale chudoba může být měřená také pomocí subjektivních vyjádření, tedy pomocí toho, jak jednotlivci sami vnímají svou situaci.

Mareš (2004) popisuje dvě možnosti zjišťování subjektivní chudoby, které zachycují individuální reflexi životní situace konkrétního jednotlivce nebo domácnosti. Jako příklady zjišťování subjektivní míry chudoby uvádí dotazy:

- Cítíte se být chudou rodinou/chudou domácností/chudým jednotlivcem?
- Máte problém vyjít se svými příjmy?

Druhou možností je požadavek na jednotlivce/domácnost, aby se situovali na škále s minimální hodnotou „chudoba“ a maximální hodnotou „bohatství“.

Důležitý je rovněž účel, dle kterého subjektivní chudobu měříme. Sirovátka, Mareš, Večerník a Zelený (2002) formulovali tři základní cíle zjišťování subjektivní chudoby:

1. Kombinovat peněžní a subjektivní míry chudoby.
2. Identifikovat tzv. „skutečně chudé“ neboli osoby, jejichž příjem je pod konsenzuální hranicí chudoby (například SPL neboli Subjective Poverty Line), respektive preskriptivní hranicí (například životním minimem) a zároveň jsou chudými i podle dosaženého skóre v subjektivním indexu deprivace (Halleröd, 1995).
3. Identifikovat oba typy chyb v měření chudoby. Na jedné straně osoby, které jsou klasifikovány dle objektivních kritérií jako chudé, ale chudými se být necítí (chyba I. typu). Na druhé straně osoby, které dle objektivních kritérií chudými nejsou, se chudými cítí (chyba II. typu).

Večerník (1991) spojuje subjektivní přístup k chudobě s holandsko-vlámskou ekonomikou, v níž byly vyvinuty postupně tři konkrétní metody k jeho měření. Jednotlivé otázky jsou patrné z tabulky č. 1.

Dunclos a Araar (2006) nabízí k určování hranice subjektivní chudoby využití přístupu založeného na tzv. „diskrétním položení otázky“. Respondenti neuvádějí úroveň minimálního příjmu, který jim postačuje, ale na předem stanovené stupnici uvádějí schopnost vystačit s penězi vzhledem k úrovni jejich aktuálního příjmu (viz tabulka č. 2).

Podle Paugam (1996) je přístup měření chudoby pouze na základě ekonomických ukazatelů velice limitující, je třeba vzít v úvahu i neekonomické ukazatele chudoby, zejména podmínky možné akumulace sociálního znevýhodnění. Stejně argumentují i autoři Nolan a Whelan (2010), kteří poukazují na fakt, že kvantitativní výzkumy chudoby se pro stanovení hranice chudoby obvykle opírají o příjem a objektivně stano-

Tabulka č. 1 - Metody měření subjektivního přístupu k chudobě

1. Subjektivní hranice chudoby: „Jaký čistý příjem považujete za absolutní minimum pro domácnost, jako je Vaše?“
2. Leydenská hranice chudoby (tzv. Van Praagova otázka): „Uvedte, prosím, odpovídající příjem Vaší domácnosti pro každý z následujících případů“:

Příjem okolo.....velmi špatný
Příjem okolo.....špatný
Příjem okolo.....nedostatečný
Příjem okolo.....postačující
Příjem okolo.....dobrý
Příjem okolo.....velmi dobrý
3. Deleeckova otázka: „Vycházíte se současným příjmem Vaší domácnosti: s velkými obtížemi, s obtížemi, s určitými obtížemi, spíše snadno, snadno, velmi snadno.“ (Večerník, 1991: 584)

Tabulka č. 2 - Určování hranice subjektivní chudoby pomocí diskrétních otázek

Znění diskrétní otázky (Želinský, 2010):

Domácnost může mít různé zdroje příjmu a více než jeden člen domácnosti může přispívat do celkového příjmu. Pokud se zamyslíte nad celkovým měsíčním příjmem Vaší domácnosti, s jakými těžkostmi je Vaše domácnost schopná splatit obvyklé výdaje?

Odpovědi:

1. s velkými těžkostmi
2. s těžkostmi
3. s určitými těžkostmi
4. poměrně lehce
5. lehce
6. velmi lehce

Do souboru „subjektivně chudých“ jsou započítáváni respondenti s odpověďmi 1 a 2.

venou hranici chudoby. Současně však sílí debaty o tom, že spoléhat se čistě na příjem jako ukazatel chudoby není vhodné. Objektivně stanovenou hranici chudoby jsme schopni zjistit kvantitativní rozložení chudoby a určit, kolik lidí žije nad a pod hranicí chudoby, avšak již nejsme schopni zjistit to, co chudoba s sebou přináší, jak se lidé s chudobou vypořádávají. Proto zejména v Evropě je pro měření chudoby nejrozšířenější model nepeněžního měření pomocí různých deprivacních indexů. Výhodou nepeněžního měření chudoby je možnost zachycení multidimenzionální povahy chudoby a sociálního vyloučení. Podle autorů Alkire a Foster (2011) představuje multidimenzionální měření chudoby alternativní způsob, jak nahlížet a chápat chudobu. Pokud přijmeme, že chudoba je multidimenzionální povahy, měl by tomu odpovídat i způsob jejího měření. Stále více se opouští měření chudoby pouze na základě příjmu, ale zahrnují se i nepeněžní indikátory, které berou v potaz i životní podmínky lidí a přístup k různým službám. Jednodimenzionální metoda se využívá v případech, kdy ke stanovení hranice pro hodnocení chudoby využíváme jen jednu proměnnou, obvykle příjem (Alkire, Foster, 2001).

Hansen a Kneale (2012) diskutují způsob zjišťování příjmu ve vztahu k chudobě. Upozorňují, že způsob, jakým se na příjem ptáme, značně ovlivňuje výsledky. Diskutují dvě techniky, a to zjišťování prostřednic-

tvím jediné otázky, nebo prostřednictvím série detailnějších otázek. Uvádí, že využití série detailnějších otázek obecně vykazuje vyšší vypovídací hodnotu, zejména u skupin osob s nízkými příjmy, osob samostatně výdělečně činných či lidí s částečným úvazkem. Při využití jediné otázky zaměřené na příjem může dojít ke zkreslení dat a za chudé mohou být označeny i skupiny osob, které chudé nejsou.

Pokud uznáme existenci chudoby v několika stupních (nouze, nedostatek, ohrožení), je chybné si myslet, že populaci lze hladce rozdělit na *chudé a nechudé*. Problém chudoby totiž zahrnuje také ohrožení chudobou, tzn. míru, která reflektuje riziko zchudnutí. Jde o plynulý přechod mezi jasně chudými a jasně nechudými. Z tohoto důvodu Ringen (2005) upozorňuje při měření chudoby na vyřazení přístupů, které jsou založeny výlučně na sčítání osob, na měření příjmu a stanovení hranice chudoby. Jako alternativu k zavrženému konceptu příjmové hranice chudoby Ringen (2005: 138) doporučuje tzv. **multiindikátorový přístup**, který je však složitý a rafinovaný. Současně si však uvědomuje jeho obtížnou operacionalizaci. Proto řešením musí být přístup jednoduchý a střizlivý. Operacionalizace je možná pomocí indikátorů, které zahrnují různé dimenze kvality lidského života.

Významným prvkem při monitorování chudoby je délka jejího trvání. Mareš nabízí přehled možností, jak monitorovat rozsah

a obsah chudoby v populaci. V první fázi je dělí na možnosti extenzivní a intenzivní. Mezi *extenzivní možnosti* monitorování rozsahu chudoby dle Mareše (2004) patří panelové výzkumy (tzv. panely), rodinné účty, využití mikrocensů, využití dat o příjemcích sociálních dávek, opakované baterie v omnibusech výzkumu veřejného mínění nebo opakované surveys na reprezentativních či speciálních souborech. Například jako pozitivum panelů vidí Mareš (2004: 50) možnost identifikace některých základních strategií, jimiž se lidé chudoby zbavují.

Ke způsobu *intenzivního monitorování* obsahu, významu a důsledků chudoby Mareš (2004) řadí kvalitativní rozhovory s příjemci sociálních dávek nebo biografické studie chudých. Obě možnosti mohou přispět k poznání životních strategií chudých.

Z multidimenzionálního přístupu k měření chudoby vychází také vymezení tzv. *agregovaného indikátoru chudoby*. Jeho praktické použití na příkladu Slovenska v porovnání s celoevropským průměrem nabízí příspěvek autorů Ivančíkové a Vlačuchy (2010). Ohrožení chudobou je popsáno jako stav, kdy příjem osoby je pod hranicí chudoby definované jako 60% medián disponibilního příjmu.

Chudoba je jev dynamický, nikoliv statický. Vyvíjí se, proto i metodiky měření by měly tuto skutečnost zohlednit. Různost měření chudoby a získaných zkušeností uvádí i několik publikovaných výzkumů. Například Notten, Neubourg (2011) srovnávali metodiky měření v USA a státech EU. Oba celky používají odlišná měřítka pro stanovení hranice chudoby a ekvivalentní stupnice. I když rovnocenně používají jako hlavní indikátor příjem³ obyvatel, v USA je jím hrubý příjem, zatímco v EU čistý příjem (disponibilní, tedy po odečtení všech nutných výdajů). Guio (2009) zdůrazňuje nutnost kombinace odlišných přístupů pro lepší porozumění a prohloubení pochopení chudoby.

Pro oživení měření chudoby Atkinson et al. (in Notten, Neubourg, 2011) navrhuje aktualizaci stanovení hranice relativní chudoby na základě vývoje spotřebitelských cen. Zavádí pojem „zakotvená“ (anchored) hranice chudoby. „Zakotvenou“ hranici chudoby se sledují vlivy reálných příjmů na chudobu. V této metodě je hodnota relativní hranice chudoby stanovena v závislosti na kupní síle v daném roce.

V USA se používá tzv. váhové schéma (weighting scheme), které ovlivňuje hranici absolutní chudoby, avšak v menší míře ovlivňuje odhady relativní chudoby. Výrazně mění riziko chudoby určitých charakteristik obyvatelstva. Měření ukazují, že jen velmi malé rozdíly na stupnici váhového schématu mají velký vliv na odhad rizika až u absolutní, či relativní chudoby u různých skupin obyvatel (Notten, Neubourg, 2011).

Rozdily v trendech měření chudoby jsou největší v zemích, které zažily vysoký hospodářský růst, tvrdí Notten, Neubourg (2011). Analýza distribuce příjmů ukázala, že výše průměrného příjmu je důležitým faktorem, který vysvětluje absolutní chudo-

bu, zatímco rozptyl příjmů je hlavním faktorem pro relativní chudobu. Ve výsledku výzkumu porovnávanými metodikami měření chudoby došli Notten, Neubourg (2011) k doporučení, že při analýze životní úrovně nízkopříjmových skupin obyvatel má smysl kombinovat koncepty absolutní i relativní chudoby. Současné použití konceptů absolutní i relativní chudoby by umožňovalo politikům pružněji reagovat a formulovat cíle ve prospěch chudých. Například by mohlo být argumentem pro zvýšení nízkých příjmů v případě absolutní chudoby nebo k iniciativě pro přerozdělování v případě relativní chudoby.

Rozdílům v měření relativní a absolutní chudoby se věnuje Niemetz (2010). Uvádí, že ukazatele absolutní chudoby jsou nedostatečné, protože neodráží to, co chudí lidé skutečně potřebují, ale to, co si vědci myslí, že by potřebovat měli. Tento nesoulad dal podklad pro vlnu kritiky, která říká, že se stala naprostým standardem myšlenka, že lidé žijí ve vzduchoprázdnu a neovlivňuje je sociální kontext. Zatímco ukazatele relativní chudoby zohledňují fakt, že chudoba se vyskytuje v určitém kontextu. Proto se staly v rozvinutém světě nejrozšířenějším způsobem měření chudoby.

Niemetz (2010) nabízí kombinaci použití dvou ukazatelů. Prvním je BSA (Budget Standard Approach), druhým jsou indikátory CMD (Consensual Material Deprivation). BSA ukazatel je v současné době samostatně nepoužitelný, protože adekvátně nereaguje na souvislosti a kontext chudoby. Kombinace ukazatelů více odpovídá současným sociálním podmínkám, je sociálně vnímavější, můžeme říci „sociálně relevantní“. Základem doporučení je výsledek výzkumu s názvem *Poverty and Social Exclusion* provedeného ve Velké Británii. Autoři vybrali zástupce z nabídky položek BSA a stejně z indikátorů CMD. Seznam položek předložili respondentům s úkolem, aby označili, co je dle jejich názoru nezbytné, aby vlastnili, nikoliv co by jen chtěli. Co k životu nezbytně potřebují, nikoliv jen chtějí. Výsledkem ankety bylo zjištění, že existuje jen minimální konsenzus v tom, co je opravdu k životu nezbytné. K diferenciaci nedošlo ani podle regionu či sociální skupiny obyvatel. Neexistuje shoda, co lidé k životu opravdu potřebují. Potřeby jsou definovány rozdílně odlišnými skupinami. Co je potřebné pro jednu skupinu, není důležité pro skupinu jinou. Na rozdíl od relativních indikátorů může BSA-CMD zobrazovat klesající míru chudoby v době rostoucí nerovnosti v dolní polovině příjmové oblasti.

Ke kombinaci způsobů měření přistoupily také členské státy EU, které se rozhodly v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení použít *otevřenou metodu koordinace* (byla přijata v roce 2001 na summitu v Nice). Metoda je založena na použití předem dané sady kvantitativních a kvalitativních indikátorů. Pro jednotlivé státy EU jsou stanoveny hlavní zásady použití, které jsou závazné, stejně jako pravidelné sledování vývoje těchto ukazatelů.

Shrneme-li předchozí zjištění, můžeme konstatovat, že způsob měření chudoby je závislý od konceptu, jenž je teoretickým východiskem pro dané měření. Pro realizaci je nutné stanovit oficiální hranici chudoby a dále definovat indikátory, dle kterých bude chudoba měřena. V případě zjišťování objektivní chudoby je nejčastěji za hranici chudoby používán medián příjmu. Subjektivní chudoba se měří položením diskretní otázky, zjišťující osobní názor respondenta na skutečnost, zda dosavadní příjem jejich rodiny/domácnosti postačuje na současné výdaje. Přikláníme se k názoru Halleröda (1996), který zdůrazňuje, že veškeré měření chudoby by se mělo soustředit na zjišťování vlastní životní úrovně lidí než na zjišťování dostupných prostředků k dosažení určité úrovně blahobytu. K diskusi je stanovení hranice chudoby, protože se v posledních letech objevují názory, že medián příjmu nemá dostatečnou vypovídací hodnotu. Je potřebné zvolit jiné kritérium pro její stanovení.

Způsoby měření chudoby v ČR

Zkoumání chudoby má v českých zemích dlouhou tradici. Empirický výzkum chudoby byl již od počátku samostatného Československa považován za samozřejmou součást zájmu o životní podmínky obyvatelstva. Velkou zásluhu na tom má „masarykovsky“ pojatá sociální politika (Večerník, 2011).

Večerník (2011) popsal vývoj empirického výzkumu chudoby v českých zemích během 20. století s důrazem na chudou a nízkopříjmovou populaci. Sledoval tři vývojová období. V první fázi se věnuje období před první světovou válkou a mezi světovými válkami, ve druhé fázi období po roce 1948 a závěrem období po roce 1989. Rozsahy popsaných výzkumů odrážely aktuální hospodářskou a sociální politiku v českých zemích včetně samotných možností k realizaci výzkumných šetření, která byla pro jednotlivá období charakteristická.

Po roce 1989 padla všechna tabu empirického výzkumu chudoby. Večerník (1991) v článku *Úvod do studia chudoby v Československu* shrnul ve světě používané přístupy ke zjišťování chudoby a demonstroval je na datech výzkumů z let 1990 a 1991. V těchto výzkumech byly poprvé položeny dotazy zaměřující se na subjektivní chudobu. Týkaly se příjmu považovaného za minimální pro vlastní domácnost, míry zvládnutí finančních těžkostí a pocitu chudoby rodiny dotazovaného.

Sociální politika v České republice užívala na konci 20. století k zjištění úrovně chudoby převážně koncepty objektivní chudoby (Rabušic, 1998). Oficiální hranice chudoby je nazývána v ČR existenčním minimem nutným pro přežití. Je to zákonem daná hranice chudoby.

Nejužívanější metodou se dle Večerníka (1991) stala standardní metoda OECD, založená na % mediánu příjmu. V současné době je v ČR za chudého považován ten, kdo nedosahuje 60 % mediánu průměrného ekvivalizovaného⁴ disponibilního příjmu na spotřební jednotku.

To stvrzují i rozsáhlé výzkumy zabývající se popisem chudoby, materiální deprivace a sociálního vyloučení v ČR (Sirovátka, Kofroň, Rákočyzová, Hora, Trbola, 2005) vycházející z tradičně užívaného indikátoru, a to % mediánu příjmu, ke stanovení hranice chudoby. Rovněž je v současné době v České republice dle oficiálních úřadů ČR, jako jsou Ministerstvo práce a sociálních věcí a Český statistický úřad, využíváno stanovení hranice chudoby jako 60 % ročního národního vyrovnaného mediánového příjmu na spotřební jednotku. Takto získané hodnoty řadí Českou republiku k zemím s nejnižší mírou rizika chudoby v celé EU (Sirovátka, Kofroň, Jahoda, 2011).

Dubská, analytička z Českého statistického úřadu, upozorňuje na paradox při užití % mediánu jako oficiální hranice chudoby v České republice. Pokud by se medián zvýšil jen o 10 % na výsledných 70 %, výrazně by se zvýšil počet obyvatel ve skupině ohrožených chudobou, dokonce až na dvojnásobek. Ve výsledku by 10% navýšení hranice chudoby znamenalo 50% navýšení počtu obyvatel spadajících v České republice do skupiny ohrožených chudobou.

Způsob měření chudoby kritizuje Tomáš Tožička z Tax Justice Network na oficiálním portálu Českomoravské konfederace odborových svazů (in Cerqueirová, 2013). Stanovení hranice chudoby jako 60 % mediánu příjmu dokonce označuje jako pofiderní. Svě tvrzení dokládá faktem, že dle tohoto výpočtu vychází chudému člověku v Lucembursku příjem ve výši půl milionu korun ročně, ale v Rumunsku jen 20 tisíc. Vypovídací hodnota je tedy nulová.

Evropská unie rovněž reaguje novými nástroji k měření chudoby. Od vstupu nových členských států nabyly na významu zejména indikátory materiální deprivace (Sirovátka, Kofroň, Jahoda, 2011). Hlavním důvodem je fakt, že nové členské státy mají mnohem nižší úroveň mediánových příjmů než ostatní země EU. Což je stejné tvrzení jako Tožičkovo. To je další důvod k odklonu od užívání mediánu příjmu jako hranice chudoby.

Nově využívaný při stanovování míry deprivace v zemích EU je tzv. **Guio Index**. Ve výzkumu ho využili v České republice např. Sirovátka, Kofroň a Jahoda (2011). Principem je zjišťování procenta populace, které chybí specifikovaný počet položek. Jak již bylo řečeno výše, zatímco dle indikátorů rizika příjmové chudoby patří Česká republika k nejlepším zemím, v oblasti materiální deprivace zaostává za většinou zemí EU-15.

Závěr

Chudoba je velmi abstraktní a nejednoznačný termín, a proto její definování není jednoduché. V odborné literatuře zatím nedošlo ke konsenzu v definování, co to chudoba je a jak by měla být měřena, a tyto diskuse budou i nadále probíhat (Niemietz, 2010). Toto potvrzují i autoři Mareš a Rabušic (1996), dle kterých neexistuje „správná“ či vědecká definice chudoby, u které by

došlo k obecnému konsenzu. Pohled na chudobu a její definování se v průběhu let proměňoval. Po dlouhou dobu bylo na chudobu nahlíženo pouze z materiálního hlediska, tedy chudoba představovala nedostatek finančních či materiálních zdrojů na zajištění základních potřeb, nicméně tento pohled na chudobu se postupně měnil (Bohnke, 2010). Řada autorů se postupně odklání od materiálního pojetí chudoby a dává jí do souvislosti s možnou sociální, kulturní, pracovní, zdravotní a politickou exkluzí.

Metodika, způsob měření chudoby a využitě nástroje jsou určeny nejen výchozím teoretickým konceptem, ale měly by se odvíjet i od účelu, za jakým jsou data sledována (Hansen, Kneale, 2012; Alkire, Foster, 2011). Ve vyspělých zemích je příjem stále považován za jeden z nejjasnějších ukazatelů socio-ekonomického postavení a vysoce koreluje s jinými oblastmi života, jako je vzdělání, rodinný život, zdraví, kriminalita aj. (Hansen, Kneale, 2012). Objektivně zjišťovaná chudoba využívá k měření zejména příjmy, spotřební koš nebo potravinový průměr. Jde o nástroje, které jsou snáze dosažitelné. Výsledky měření jsou směrodatné pro sociální instituce, sociální transfery, výchozí pro tvorbu sociální politiky. Výzkumy využívající k zjišťování chudoby pouze objektivně měřitelné indikátory nereflktují skutečnost, jak se lidé s chudobou vypořádávají, jaké strategie používají pro přežití, případně pro vymáčení se z kategorie chudí. Výzkumné otázky se spokojí s odpovědí, kolik % obyvatel je ve skupině chudých, ohrožených chudobou a nechudých. Měření subjektivní chudoby umožňuje reflektovat životní situace konkrétních jedinců a to, jak se s chudobou vyrovnávají, avšak je vzhledem k vynaloženým prostředkům oproti objektivnímu hledisku méně efektivní. Jejím rozměr není zohledněn v rámci sociální pomoci.

Měření chudoby pouze prostřednictvím peněžních indikátorů (zejména medián příjmů) bylo řadou autorů kritizováno. Využití mediánu příjmu jako indikátoru pro určení hranice chudoby považují někteří autoři za problematické (Pacáková, Hlavsa, 2011; Niemietz, 2010; Keller, 2011). Kritika je nejčastěji směřována k nedostatečnému zohlednění sociálního kontextu v dané zemi a opomíjení regionálních rozdílů. Sirovátka, Kofroň a Jahoda (2011) ještě přidávají ke kritice možné metodologické problémy při stanovování míry rizika chudoby.

V současnosti v Evropě převažují způsob měření zdůrazňující nepeněžní formy měření chudoby se zaměřením na zjišťování deprivacních indexů. Snaží se naplnit multidimenzionální koncept chudoby i přes nelehkou operacionalizaci vstupních indikátorů. Významnější pro profesionální pomoc lidem v boji proti chudobě by bylo zjišťovat životní strategie obyvatel, kteří jsou na hranici chudoby. Jednou z Marešem (2004) nabízených variant jsou panelové výzkumy.

Realizované výzkumy potvrzují fakt, že je nutné používat stále citlivější analýzy, které by poskytovaly nejen statistické údaje jako

klíčové vstupy, ale rovněž údaje nutné pro odhad procesu vývoje chudoby. Jednou z variant je současná kombinace měření konceptů absolutní a relativní chudoby. Kritikové měření relativní chudoby navrhuje stanovení fixní hranice chudoby (Niemietz, 2010).

V ideálním případě by měl určitý standard chudoby odrážet společný jmenovatel napříč sociálními skupinami, které žijí v určitém čase na konkrétním místě s ohledem na standard v dané zemi.

Jedním z návrhů na měření chudoby ve 21. století je kombinace BSA-CMD ukazatelů. Je inovativní ve své kombinaci, reflektuje méně sociální normy a slepě následuje často používaný medián příjmu jako výchozí hledisko měření chudoby. Z tohoto důvodu by kombinace ukazatelů BSA-CMD mohla poskytnout přesnější obraz vývoje chudoby v konkrétní zemi, v konkrétním čase. Rovněž by mohla být vhodná pro mezinárodní srovnání.

Dalším tématem do diskuse je způsob stanovení oficiální hranice chudoby, který by relevantněji zohlednil národní, regionální i sociální kontext v místě měření. Dosud převažující způsob dle stanovení mediánu disponibilního příjmu se zdá být vzhledem k výsledkům nevalidní a rovněž jeho užití metodologicky problematické. To znamená, že nepředstavuje skutečnou dělicí čáru mezi chudými a ohroženými chudobou, nýbrž jen sociální konstrukt odborné veřejnosti, která si jej předává z výzkumu do výzkumu. Jako varianta stanovení hranice chudoby relevantní pro Českou republiku se jeví například výše životního minima.

1 Text vznikl v rámci realizace projektu Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií, číslo projektu: CZ.1.07/2.3.00/20.0080, který je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

2 Substituční minimum je oficiálně stanovovaná hranice chudoby v USA. Jde o hrubý peněžní příjem nastavený jako trojnásobek výdajů na základní potraviny v roce 1963, každoročně aktualizovaný o inflaci pomocí indexu spotřebitelských cen a upravený dle počtu a stáří jednotlivých členů rodiny. („The U.S. Census Bureau determines poverty status by comparing pre-tax cash income against a threshold that is set at three times the cost of a minimum food diet in 1963, updated annually for inflation using the Consumer Price Index, and adjusted for family size, composition, and age of householder.“) I přes svou nedokonalost je hranice nepřetržitě používána již od roku 1963. Fischer (1992) zdůrazňuje potřebu změny výpočtu této hranice.

3 Příjem je považován za ukazatel blahobytu. Poskytuje informace o výši finančních prostředků domácností a jejich členů a jejich životní úrovni, kterou by mohli dosáhnout prostřednictvím tohoto příjmu. Zatímco průměrná úroveň příjmů (životní standard) v zemi je důležitým faktorem, který vysvětluje absolutní chudobu, rozptýlení těchto příjmů je hlavním faktorem relativní chudoby. Země s vyšší úrovní příjmů obvykle mají méně lidí v absolutní chudobě a země s vyššími příjmy mají obecně větší počet lidí v relativní chudobě (Notten, Neubourg, 2011).

4 Ekvivalizovaný příjem se vypočte vydělením celkového příjmu domácnosti podle její velikosti za využití následujících koeficientů: První dospělá osoba v domácnosti 1,0, druhá dospělá osoba 0,5, dítě do 14 let 0,3 (Eurostat, 2012).

Literatura:

- Alkirke, S., Foster, J. *Understandings and misunderstandings of multidimensional poverty measurement*. The Journal of Economic Inequality. 2011, č. 9, s. 279-314.
- Bohnke, P. *Implications of the Activation Paradigm on Poverty and Social Exclusion in Germany: Facts, Hypotheses, Uncertainties*. German Policy Studies. 2010, roč. 6, č. 1, s. 185-209.
- Cerqueirová, A. Chudoba v Česku vzrůstá. Portál Českomoravské konfederace odborových svazů. Aktual. 13.3.2013. cit. [17.06.2013] Dostupné na <http://www.e-sondy.cz/aktualne/3249-3/chudoba-v-cesku-vzrusta>
- Duclos, J. Y., Araar, A. *Poverty and Equity: Measurement, Policy and Estimation with DAD*. New York: Springer, 2006. ISBN 978-0387-33318-2.
- Gojová, A. *Nová sociální rizika pohledem vedoucích odbornů sociálních věcí: Dílčí zpráva č. 2*. Ostrava: FSS OU, 72 s.
- EUROSTAT. *At risk of poverty or social exclusion in the EU27*. Newsrelease. [Online] 2012/21. cit. [25. 6. 2012]. Dostupné z: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/12/21&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
- Fisher, G. M. *The Development and History of the Poverty Thresholds*. Social Security Bulletin. 1992, Vol. 55, No. 1, pp. 43-46. cit. [23. 8. 2013] Dostupné na <http://www.ssa.gov/history/fisherpoverty.html>
- Guio, A. C. *What can be learned from deprivation indicators in Europe?* Eurostat methodologies and working paper. 2009 edition. [Online] cit. [18.06.2013] ISSN 1977-0375 Dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-09-007/EN/KS-RA-09-007-EN.PDF
- Halleröd, B. *A New Approach to the Direct Consensual Measurement of poverty*. Social policy research center. Paper No 50. 1994. cit. [13.06.2013] Dostupné z <http://www.sprc.unsw.edu.au/media/File/dp050.pdf>
- Hansen, K, Dylan, K. *Does How You Measure Income Make a Difference to Measuring Poverty?* Evidence from the UK. Springer Science+Business Media B. V. 2012. DOI 10.1007/s11205-011-9976-5.
- Ivančíková, L., Vlačuha, R. *Stratégia EU 2020 a ohrozenie chudobou v regiónoch Slovenska*. In Pauhofová, I. Hudec, O. Želinský, T. (ed.) *Sociálny kapitál, ľudský kapitál a chudoba v regiónoch Slovenska*. Zborník statí. 2010. s.31-36.
- Keller, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Praha: Slon, 2011. ISBN 978-80-7419-059-9.
- Keller, J. *Tři sociální světy: Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2010. ISBN 978-807419-031-5.
- Krebs, V. a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2002. ISBN 80-86395-33-2.
- Krebs, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. 4. přepracované a aktualizované vydání. Praha: ASPI, 2007, s. 504 ISBN 978-80-7357-276-1.
- Liška, A. *Fenomén nové chudoby v kontextu tří základních typů sociální politiky a sociálně politické situace v České republice*. Diplomová práce. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity, 2006.
- Mareš, P. *Chudoba v České republice v datech (šetření sociální situace domácností)*: Dílčí studie o možnostech monitorování chudoby v ČR. - Praha: VÚPSV, 2004.
- Mareš, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vydání. Praha SLON, 1999.
- Mareš, P., Rabušic, L. *K měření subjektivní chudoby v české společnosti*, Sociologický časopis, 1996, vol. 32, č. 3, s. 297-315. Dostupné na [www. http://sreview.soc.cas.cz/uploads/3be1bb3c5a8029f3d271cf095cb426bdb8bb874b_297_297MARAB.pdf](http://sreview.soc.cas.cz/uploads/3be1bb3c5a8029f3d271cf095cb426bdb8bb874b_297_297MARAB.pdf)
- Misturelli, Federica, Heffernan, Claire. *The concept of poverty: a synchronic perspective*. In Progress in Development Studies. 2010, roč. 10, č. 1, s. 35-58.
- Niemitz, K. *Measuring poverty: Context-Specific but not Relative*. Journal of Public Policy. 2010, roč. 30, č. 3, s. 241-262. DOI: 10.1017/s014381X10000103.
- Nolan, B., Whelan, Ch. N. *Using Non-Monetary Deprivation Indicators to Analyze Poverty and Social Exclusion: Lessons from Europe?* Journal of Policy Analysis and Management. 2010, roč. 29, č. 2, s. 305-325.
- Notten, G., de Neubourg, Ch. *Monitoring Absolute and Relative Poverty*. „Not enough“ is not the same as „Much Less“. Review of Income and Wealth. 2011 Roč. 57, č. 2. S.247-269.
- Pacáková, Z., Hlavsa, T. *Complex assessment of poverty using composite indicator*. *AGRIS On-line Papers in Economics and Informatics?* 2011, roč. 3, č. 2, s. 84-91. Cit. [13.06.2013] Dostupné na: http://online.agris.cz/files/2011/agris_on-line_2011_2_pacakova_hlavsa.pdf
- Paugam, S. *La disqualification sociale. Essai sur la nouvelle pauvreté*. Paris: PUF. 1991.
- Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice Československé v roce 1931*. Veřejná péče o chudé v obcích, okresech a zemích republiky Československé v roce 1931. Díl 1. Praha: Státní úřad statistický, 1935.
- Prowse, Martin. *The Chronic Poverty Report 2008-2009*. The European Journal of Development Research. Roč. 21, č. 2. S. 160-168
- Rabušic, L. *Jsou čeští senioři chudí?* Sociologický časopis, 1998, vol. 34, č. 3, s. 303-320.
- Rabušic, L. *The Poverty of the Czech Elderly - Myth or Reality?* Czech sociological Review, Vol. 6, No 1, s. 5-24. 1998. cit. [13.06.2013] Dostupné na http://sreview.soc.cas.cz/uploads/327514b41face5f17864b1d8c842451b9904dcfe_421_005RABUS.pdf
- Rakoczyová, M., Mareš, P. *Sociální vyloučení a chudoba v ČR ve srovnání se zeměmi EU*. In Kolektiv autorů. *Směrování české sociální politiky s důrazem na agendu Lisabonské strategie*. Brno: VÚPSV Praha, 2005. s. 26-48. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_171.pdf#page=26
- Ringin, Stein. *Problém chudoby - několik doporučení k definici a měření*. - In: Sociologický časopis/Czech Sociological Review, Roc. 41, c. 1(2005), - ISSN 0038-0288. - s. 125-139.
- Rowntree B.S. *Poverty: A study of Town Life*. London: Macmillan, 1901.
- Sirovátka, T., Kofroň, P., Jahoda, R. *Rizika příjmové chudoby a materiální deprivace v České republice*. Praha: VÚPSV, 2011. ISBN 978-80-7416-092-9.
- Sirovátka, T., Kofroň, P., Rákooczyová, M., Hora, O., Trbola, R. *Příjmová chudoba, materiální deprivace a sociální vyloučení v České republice a srovnání se zeměmi EU* (výzkumná zpráva z projektu Monitorování chudoby). Brno: VÚPSV, 2005.
- Sirovátka, T. Mareš, P. *Chudoba, deprivace, sociální vyloučení: nezaměstnaní a pracující chudí*. Sociologický časopis, 2006. 42(4):627-655.
- Sirovátka, T. Mareš, P., Večerník, J., Zelený, M. *Monitorování chudoby v České republice*. Praha: VÚPSV, 2002. Dostupné na <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Sirchu.pdf>
- Tomeš, I. *Sociální politika. Teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha, Socioklub, 2001.
- Towsend, Peter. *Poverty in the United Kingdom: a Survey of Household Resources and standards of Living*. Harmondsworth: Penguin, 1979. ISBN 0-520-03976-1.
- Večerník, J. *Úvod do studia chudoby v Československu*. Sociologický časopis 27 (5): s. 577-602. 1991
- Večerník, J. *Empirický výzkum chudoby v českých zemích ve třech historických obdobích*. Praha: Sociologický ústav, 2011, Vol. 5, No. 2, s. 133-146.
- Večerník, J. *Who Is Poor in the Czech Republic? The Changing Structure and Faces of Poverty after 1989*. - In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Roc. 40, c. 6 (2004)
- Vergoolini, L. *Does economic vulnerability affect social cohesion?: Evidence from a comparative analysis 1*. *Canadian Journal of Sociology*. 2011, roč. 36, č. 1, s. 1-23.
- Wagle, U. *Multidimensional Poverty Measurement: Concepts and Applications*. New York: Springer, 2008. ISBN 978-0-387-75874-9.
- Zastrow, Ch. *Introduction to Social Work and Social Welfare*. 9. vyd. Thomson Brooks/Cole, 2008.
- Zelený, M. *Příjmová chudoba*. In Sirovátka, T. Mareš, P., Večerník, J., Zelený, M. *Monitorování chudoby v České republice*. Praha: VÚPSV, 2002, s. 9-30.
- Želinský, T. *Analýza chudoby na Slovensku založená na koncepte relativní deprivace*. Politická Ekonomie, 4, 2010.

Autorky působí na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity.

Jedna ze složek ILO, Bureau for Employers' Activities, uspořádala v Ženevě začátkem prosince 2013 symposium „**The future of work**“, na němž byla diskutována řada otázek souvisejících s měnícím se charakterem trhu práce, pracovních míst i standardních pracovních vztahů.

V současném měnícím se světě už nic není takové, jak bývalo, což platí i o pracovnících, pracovištích a práci obecně. V současné době se na trhu práce projevují dva důležité trendy, které mohou svět práce destabilizovat, a to polarizace pracovní síly a úbytek standardních pracovních smluv.

Polarizace pracovní síly se projevuje hlavně v rozvinutých ekonomikách, kde se v porovnání s nejvíce a nejméně kvalifikovanými pracovními místy snižuje podíl pracovních míst pro středně kvalifikované a středně placené pracovníky. Ti si musí buďto zvýšit kvalifikaci a ucházet se o menší počet vysoce kvalifikovaných pracovních míst, nebo přimnout méně náročná a hůře placená pracovní místa, kde zcela nevyužijí svůj potenciál.

Klasické pracovní smlouvy na dobu neurčitou, které se staly normou v polovině minulého století, zajišťovaly pracovníkům stabilitu a zvýšený životní standard. Jejich počet se však nyní snižuje a stále běžnější jsou jiné druhy pracovních ujednání. Kontext, v němž je práce distribuována, organizována a prováděna, se neodvratně změnil. Je třeba najít nové způsoby, jak pro pracovníky a jejich rodiny zajistit jistotu a stabilitu.

Za těmito dvěma trendy stojí řada faktorů, z nichž nejvíce přímo a nepřímo převažují technologie. Až dosud zavádění nových technologií do práce, i když znamenalo náhradu lidské práce, vždy vedlo ke zvýšení produktivity, nárůstu pracovních míst a zvýšení životní úrovně, protože lidé byli chytřejší než stroje a jedinečné lidské schopnosti umožnily většině nad technologiemi dominovat. Stroje se však staly sofistikovanějšími a začaly dělat věci, které lidé dříve sotva považovali za možné. Transformační technologie jsou vyvíjeny, zaváděny a sdílány rychlejším tempem než kdy dříve. Lidé s nejvyšší kvalifikací, kteří tyto technologie vytvářejí a budují, vždy budou schopni je řídit a užívat. Ale co s většinou pracovníků se střední kvalifikací, co to bude pro ně znamenat, aby se udrželi?

I když se tyto otázky zatím neobjevují v úvahách tvůrců politiky, brzy se tak stane. Síly jako globalizace, technologie, demografické přesuny a klimatické změny budou mít vliv na každý aspekt světa práce a je třeba tyto vlivy využít tak, aby působily ve prospěch všech.

Zdroj: ILO